

Fellini: A fasizmus nem lezárt fejezet

Fellini legújabb filmje, az *Amarcord* úgy indul, mintha nem tartogatna meglepetést. Szülőföldjén játszódik a harmincas években. A legtöbb jelenet ifjúsága városába, Ferrarába visz vissza. Olyan figurákkal találkozunk ismét, akiket már ismerünk korábbi művekből: diákok, papok, prostituáltak, rokonok, orvosok, tanárok. Aztán hirtelen váratlan fordulat. A film nagyjelenete: egy fasiszta vezető funkcionárius ünnepi látogatása. Lobogódíszot ölt a város. Az iskolákban nincs tanítás. Az emberek kiözönlenek az utcákra. A téren sűrű tömeg vár a nagygyűlés kezdetére. A fasiszta főnök talpig feketében, futólépésben érkezik az állomástól a főtérre. Ugyanilyen „parádés” felvonulásra kényszeríti a helyi nagyságokat. Beszédet tart. Leleplez egy szobrot. Részt vesz egy tornaünnepségen, s végül elvegyülve a helyi előkelőségek között a kávéházban csevegve, biliárdozva fejezi be „munkás napját”. Hirtelen kialszik a villany, az ünnepség megszakad, megtörik a zavartalan egyöntetűség, pánik tör ki, a légmentes gyanakvás, bizonytalanság, veszélyérzet hatja át. S ekkor a felfordulásban, zajban, kiabálásban, lövöldözésben valahol a város fölött magányos hegedű hangja szólal meg. Az Internacionálé zenéje lebeg a város fölött könnyedén, költőien, kissé gúnyos kihívással. Hosszas izgatott hajsza után megtalálják a diszsonancia forrását. A főtéren, a harangtorony tetején ócska tölcseres gramafon közvetíti a hegedűszót. Kínos-keserves, groteszk erőfeszítések után végre elhallgattatják. Ekkor megkezdődik a brutális megtorlás. A városban összeszedik azokat, akikre az antifasizmus legcsekélyebb gyanúja terelődik. Kihallgatás, verések, megaláztatások, s közben a „rendcsinálást” irányító paralitikus helyi fasiszta főhatalmasság tolszékében összerokadva egyre azt mogyja: „A legjobban az fáj, hogy nem értik meg...”

A néző, aki korábbi tapasztalatai alapján és ismerve a mester szféráját, ismét költői önéletrajzi visszaemlékezésre számított, hirtelen meglepődik. Másképpen gondol a múltra, eszébe jut a jelen: Chile... Politikai filmet alkotott volna Federico Fellini? Erről folyt a beszélgetés a nagy olasz filmművész és Valerio Riva, a *L'Espresso* munkatársa között.

— *Mi a jelentősége az *Amarcord*-ban ennek az epizódnak?*

— Ez a központi epizód. Nélkülözhetetlen és semmi mással nem helyettesíthető. Filmemben az olasz vidéket akarom ábrázolni. Nemcsak a régit, a mait is. Ez a tabló a háttér az egész történetnek.

— *Hogyan látja Ön a fasizmust?*

— Nem úgy, mint a legtöbb mai politikai filmben látják. Vagyis nem kívülről. Azok az ítéletek, amelyekben objektívizálva taglalnak olyan helyzeteket, amelyeknek magunk is részesei voltunk, szerintem mindig

kissé embertelenek. Az *Amarcord*-ban az olasz vidéki élet olyan, hogy abban mindannyian magunkra ismerhetünk és mindenekelőtt magára ismerhet a szerző. Nem ítélek, hanem a saját végtelen tudatlanságomról és a fejemben gomolygó zűrzavarról beszélek. Engem ma is legjobban az nyugtalanít, melyek azok az emocionális, pszichológiai tényezők, amelyek a fasizmus befogadására kondicionálják az embert. Tapasztalataim és elemzéseim alapján az a véleményem: lélektanilag a fasizmus megjelenése azt jelenti, hogy ott a fejlődés megakadt a kamaszkorban. Az egyéni is, a nemzeté is. S az erőszakosság ennek a fejlődésbeli elmaradottságnak a kompenzálása.

Nem merném azt állítani, hogy mi olaszok nem jutottunk még túl sem a kamaszkoron, sem a fasizmuson. Ez igazságtalan túlzás lenne. A pusztán tény, hogy most itt beszélgetünk

a filmnek arról a bizonyos jelenetéről, meg az, hogy ezt a jelenetet leforgathattam, önmagában érzékelteti a változás mértékét. Ha azonban kitörünk abból a körből, amely végül is csak pár ezer embert ölel fel, és saját világunkból elmegyünk például egy II. osztályú vasúti fülkébe — amit sajnós a valóságban oly ritkán teszünk meg —, belehallgatunk az utasok beszélgetésébe, akkor meg-hökkentő élményeket szerezhetünk. Nem szabadulhatunk attól az érzéstől, hogy szellemileg, lelkileg nem vetköztük még le a kamaszkor gát-lásait.

Az olasz átlagember legsúlyosabb teherterele még ma is az, hogy élete végéig gyermek akar maradni. A felelősséget másra kívánja áthárítani. Abban az önámító tudatban él, hogy mindig akad valaki, aki helyettünk gondolkodik: egyszer a mama, egyszer a papa, aztán a megyefőnök, vagy a Duce, vagy a Szűzanya, a

Fellini az *Amarcord* forgatása közben

püspök úr. Egyszóval mások. Ezt a lelkiállapotot az átlag olaszban a történelmi fejlődés a fasizmus hatalomrajutása előtt kialakította. A katolikus egyház nevelt bennünket a véget nem érő kamaszkor légkörében. Úgy élünk, mint egy harang alatt, s ennek védelmében az emberek nem egyéniségüket fejlesztik, hanem beteges rendellenességüket. Aztán jön egy alkalom, mint annak a bizonyos fasiszta főembernek a látogatása és az összes egyéni aberrációk feloldódnak kollektív tébolyban. Az egyénnek nincs saját jelleme, gondolatvilága és a közös rítus bűvölete magával ragadja, felszabadítja elfojtott vágyait. Alig van olyan ember a városban, aki képes lenne kivonni magát a rítusból, otthon maradni, nem részt venni.

— *Csak egyéni élményei alapján felidézett, időhöz kötött, egyedi jelenségnek tekinti ezt az epizódot?*

— Nem. Én romagnai vagyok és konkrét emlékeim ehhez a tájhoz, elsősorban Riminihez kötnek. Az

Fellini és Sandra Milo — próbafelvétel közben

Amarcord azonban nem konkrét vidéken, hanem általában vidéken játszódik, az olasz vidéket ábrázolja. Én ugyanis a faszizmus örök előfeltételeit elsősorban éppen a provincializmusban látom. Mert mit jelent a provincializmus? Az információk hiányát, nem ismerjük a tényleges, konkrét problémákat, szellemi restség, előítéletek, elfogultság, kényelem szeretet folytán nem vagyunk hajlandók elmélyülni az élet problémáiban. Az emberek dicsekednek tudatlanságukkal és akaratukat nem szellemi, kulturális tapasztalataik, képességeik koncentráálásával kívánják érvényesíteni, hanem hangoskodással, megfélemlítéssel, hetvenkéddel. Nem lehet a faszizmus ellen eredményesen küzdeni, ha nem ismerjük fel a lényünkben lappangó ostobaságot, hitványságot, képmutatást. S nem elég előlött szegyenkezni, de az sem elegendő, ha például egy programjában antifasiszta párt harcosainak valljuk magunkat. Amíg nem azonosítjuk és nem likvidáljuk a szellemi és lelki elmaradottságnak ezeket a tartalékait, addig a fasziz-

mus veszélye kísért, nemcsak kívül a világban, hanem önmagunkban is.

— *Ezek a problémák csak most merültek fel Önben?*

— Nem. Már régen kísértenek. Érintettem már őket a Satyriconban és a Rómában is. Az *Amarcord*-ban azonban a kérdés taglalása közvetlenebb és elkerülhetetlenül evidensebb lett. Mert itt minden sokkal személyesebb és felismerhetőbb. Ez a mi Itáliánk, a mi vidéki életünk, a mi iskolánk, gyermekkorunk, a mi tanáraink és papjaink. S éppen e konkrétsággal akartam elérni azt, hogy ellentétben a fentebb említett művekkel, az *Amarcord* jelentése túlhaladjon a szimbolikuson, a parabolán.

— *Önéletrajzi jellegűnek tekinti ezt a filmet is?*

— Amikor úgy emlegetik műveimet, hogy azok autobiografikus jellegűek, kicsit mindig rosszul esik. Lehet, hogy túlérzékeny vagyok, de én ezt a meghatározást eleve értékcsökkentőnek érzem. Az önéletrajzi minősítés eleve anekdotikus, epizodisztikus műfajt sejtet, azokat a kicsit nevetséges, szentimentális jeleket, amikor valaki feleleveníti

iskolai emlékeit. Talán ez a lelki terhétel is készítetett arra, hogy ebben a filmemben igyekszem az eddigieknél szárazabb, tárgyilagosabb, történetibb és politikusabb lenni. Eredetileg arra is gondoltam, hogy új művem címéül azt választom: „Eljen Itália”. Aztán letettem róla, mert kissé túlzottan jelszószerűnek éreztem. Az Amarcord a harmincas évek egyik aperitifjének volt az elnevezése. Rajzolgatás, különböző címötletek firkálása közben jutott eszembe, mint hangulatot felidéző szó. Aztán persze az is hozzátartozik, hogy az utóbbi években úgy voltam a filmjeimmel, mint a betegséggel. El kellett mondanom egy csomó dolgot ahhoz, hogy megszabadulhassak tőlük. Fől akartam számolni lelki raktáromnak néhány sőtét zugát.

Az Amarcordban eljutottam a megtagadás fázisáig. Fájdalmas, keserves, gyötrelmes folyamat ez. Meg kell tagadnom olyasvalamit, ami az enyém volt, ami része fejlődésemenek, s amitől máig sem szabadultam.

Fellini a Cinecittában

Az ember feleleveníti azt a gyalázatos régi iskolát, az ostoba társadalmi konvenciókat, a nevetséges álmokat, a sebeket, amelyeket magaddal cipelsz. S elhatározod, hogy mindezt kiveted magadból. Megtagadod életednek ezt a részét. De ugyanakkor azt is tudod, hogy nem volt másik életed, csak ez az egy.

Eddig csak szűk baráti körben vetítettem le az Amarcordot. Az élmény megrázó volt. Kortársaim megrendültek. De mi az, ami megrendítő ebben a szatirikus és nevetséges filmben? Nyilván az, hogy ha ma kíméletlen nyíltsággal nézel is vissza a múltba, egyúttal tükörbe is tekintesz. S mivel eljár fölöttünk az idő, egyre nyomasztóbban érezzük, hogy már nincs időnk másik életre, s hogy az az élet, amely fölött oly szigorúan ítélsz és amelyet megtagadsz, ez volt az egyetlen életed. Innen a megrendülés, a gyötrellem, a zavarodottság. Nevetségessé teszed a valóban nevetséges múltat, de tudod, hogy a saját lábadat, a saját kezdetet vágod le, a saját szívedbe vágysz és a veszedelmes operációval kivágod önmagadat is — véglegesen az életből.

